

Die uw jeugd vrij geeft
als die van een arend

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

KERK EN CONFESSIE II

In een voorgaand artikel gaven we aandacht aan de gedachte, die in de jaren dertig in de Gereformeerde Kerken speelde, dat men confessioneel één kan zijn, zonder dat dit ook metterdaad tot kerkelijke eenheid leidt. We zagen dat het merendeel van de voorgangers en leden van deze kerken deze gedachte als onjuist verwierpen.

Aan de andere kant waren er ook die de overtuiging waren toegedaan dat een kerk zonder confessie ook zeer goed mogelijk is. Daaraan wijden we dit tweede artikel.

Kerk zonder confessie

We richten onze aandacht nu op een andere stroming, die een kerk voorstond, die niet zo sterk of helemaal niet door de gereformeerde confessie gestempeld wordt. Aan de ene kant behoorden daartoe **allerlei** zich noemen: de gereformeerde kerken en gemeenten, die van de gereformeerde leer en het gereformeerde leven weinig wilden weten. Daartoe behoorden kerkeraden die geen voet verzetten om een predikant te **krijgen**, 'omdat er toch maar heel weinig gereformeerde dominees zijn'. **Ze** hadden

van het heerlijk-gereformeerde leven nooit iets verstaan en kerken met wantrouwen tegen de gezonde gereformeerde prediking aan. Bij hen staat meer de bekeerde mens en de persoonlijke vroomheid in het middelpunt dan het belijden en beleven van de gereformeerde confessie. Door de evangelist N. Baas is deze stroming eens raak getypeerd. Zij spreken over 'die is toch wel een vrome man' en 'die meent het toch zo goed'. Hij schrijft dan: 'Die man is niet vroom en u is niet vroom! Maar de God van Israël is *God!*¹² Ook vandaag wordt – en dat terecht – nadruk gelegd op geloofsbeleving. Daarover mag best het woord 'vroom' als zodanig worden gebruikt. Maar we moeten wel oog hebben voor het gevaar, dat de vrome mens in het middelpunt komt te staan en niet de God van het genadeverbond. Met allerlei persoonlijke getuigenissen, met nadruk op de persoon van de vrome mens, maakt men de kerk tot een optelsom van losse gelovigen, soms zonder ambt, kinderdoop en avondmaal. En zo heeft men een kerk geconstrueerd, waarbij de gereformeerde belijdenis weinig of niet in tel is.

Eenzelfde verschijnsel kunnen we **waarnemen**, wanneer alleen maar de vraag gesteld wordt, of in een bepaalde gemeente nog orthodox gepreekt wordt. Men sluit zich dan naar binnen **af** en laat de kerk verder voor wat ze is. In eigen gemeenschap heeft men het goed en zit men knus bij elkaar, maar verder laat men de kerk over aan dwaalleer en schrijfkritiek. Dat gevaar werd ook in de **ja-**

HOOFDARTIKEL

Kerk en confessie II

W.G. de Vries

UIT DE SCHRIFT

Geen nood

R. Heida

KERKELIJK LEVEN

De Evangelische Beweging II

W.G. de Vries

MUZIEK

Waar God zijn naam doet gedenken... II (slot)

J. Smelik

Geloof en wetenschap in de Gouden Eeuw II

P. Bareman

KORT GEHOUDEN

Vraagtekens bij tekenvraag

G. Gunnink

PERSSCHOUW

W.G. de Vries

UIT DE KERKE

ren dertig **gesignaleerd**.¹³ Men vindt dit verschijnsel in de Nederlandse Hervormde Kerk met allerlei deelgemeenten, die zelf nog wel de gereformeerde confessie aanvaarden, maar voor de kerk als geheel erin berusten dat het een kerk zonder confessie is geworden. Daartegenover riep Schilder in de brochure *Ons aller moeder* uit 1935 de hervormden op tot verbondsgheoorzaamheid, ook inzake de kerk. Deze stromingen zijn er tot op vandaag. Ze zijn te vinden in de gereformeerde gemeenten van allerlei schakering en ook in de Gereformeerde Bond in de Nederlandse Hervormde Kerk. Daarbij wordt meer gelet op de persoonlijke vroomheid en de 'goede preken' dan op gehoorzaamheid aan Christus in zijn kerkvergaderend werk. In de jaren dertig was dan ook het argument vaak dat er 'nog' goed gepreekt wordt en dat er 'nog' zoveel vrome mensen zijn. Daaraan werd dan de wettigheid van de kerk afgemeten.

Schilder heeft met deze redenering grondig afgerekend door te wijzen op het steeds voortgaande werk van Christus in het vergaderen van zijn kerk. Hij vraagt zich namelijk af, waar de grens ligt bij dit woordje 'nog'. Hij noemt dit een vergelijkende methode, waarbij men eens rondkijkt in eigen omgeving. Dan ziet men een kerk, waarin Christus 'nog' gepredikt wordt, waar bij de doop 'nog' de goede formule wordt gebruikt, waar 'nog' goede dominees zijn. Zou men dan niet 'nog' van een kerk mogen spreken? Hij vraagt zich af, waar men de grens wil trekken. Hij noemt dan als voorbeeld de bekende vraag: wanneer houdt een zandhoop op een zandhoop te zijn? Als er één korrel afaat, is het 'nog' een zandhoop. Gaan er

twee af, dan is het 'nog' een zandhoop. Gaan er duizend af, is het dan 'nog' een zandhoop? Enzovoort, enzovoort. Dit uitgangspunt is onjuist, want het is statisch. Men mag namelijk de eigenschappen van de kerk niet losmaken van de levende en actuele daad van Christus' kerkvergaderend werk. 'Het mooie van de gereformeerde belijdenis is, het *levende* in die belijdenis is, dat zij de kenmerken van de kerk *geen oogenblik* losmaakt van de levende daad van Christus, die door zijn Geest zijn kerk *vergaderd*'. Daarom moet men zich afvragen: waarheen trekt de levende Christus. Wie de 'nog'-methode hanteert maakt een empirisch gegeven tot uitgangspunt van zijn redenering. Maar het uitgangspunt mag niet de gelovige mens zijn, maar de vraag of men met Christus mee gehoorzaam is in het vergaderen van zijn kerk. En daarbij heeft men de historische factor in rekening te brengen. Wij zijn hier in Nederland, niet in Turkije of Rusland. '*Wie een groot licht gezien heeft, wordt ernaar behandeld*'. Wie in 1892 een vergadering van mensen met één belijdenis gezien heeft, en de una sancta toen in de steek liet, *wordt er naar behandeld*. Men moet niet langs allerlei kerkinstituten rondgaan met de vergelijkende methode of er 'nog' dit en dat is, maar zich afvragen of men met Christus *meevergaderd* in zijn kerk. We kunnen dit het dynamisch karakter van de kerk noemen, dat slechts door het geloof te kennen valt.¹⁴ Met andere woorden, we moeten niet uitgaan van de gelovige mens en eventuele goede preken, maar van de norm in de confessie inzake de kenmerken van de ware kerk. Ook vandaag een actuele zaak! Zo rees er verzet tegen het zich beroepen op subjectieve gegevens inzake de kerk. Aan de andere kant waren er ook voorgangers die de kerk op een andere wijze van de confessie wilden losmaken. Zij achtten de gereformeerde belijdenis een tijdgebonden document, waarmee niet meer te leven valt. Ze werd vergeleken met het manna in de woestijn dat na één dag bedorven was.

Deze opvatting kwam vooral uit de Barthiaanse hoek waarin met elke gefixeerde belijdenis werd afgerekend. En deze stroming kreeg steeds meer invloed in de gereformeerde kerken. In plaats van belijdenis werd gesproken over belijden. Levend, actueel en existentieel. Daarin verraden zich Barthiaanse invloeden, die tot op vandaag doorwerken. Ook al is volgens moderne theologen de invloed van Barth aan het tanen, bepaalde grondprincipes daarvan werken door en hebben enorme proporties aangenomen.

We kunnen dit demonstreren aan wat de zozeer door Schilder bestreden dr. Haitjema hierover in 1931 heeft geschreven. Volgens hem bestaat er een afgrond diepe kloof tussen Bijbel en Woord Gods. De bijbel is niet de Schriftwording van Gods Woord en als zodanig ook niet onfeilbaar. Laat staan dat men met de gereformeerde confessie als een vast gegeven kan werken. Het is volgens hem gevaarlijk deze confessie als een document van eenheid te hanteren, dat men moet ondertekenen om lid van de kerk te worden. 'Het manna' van gisteren kan niet bewaard worden. De oude confessie is een embleem van de

KERNREDACTIE:

DR. W.G. DE VRIES (eindred.), DRS. G.J. VAN MIDDELKOOP, PROF. DR. M. TE VELDE.

OVERIGE REDACTIELEDEN:

DRS. R. TER BEEK, DRS. B. BOS, DRS. A.L.Th. DE BRUIJNE, DRS. R. LUIJTEN, PROF. DR. C.J. M. RUIJTER, DRS. H. VELDMAN.

MEDEWERKERS:

J.J.D. BAAS, DRS. C.J. HAAK, J.M. DE JONG, DRS. J. SMELIK

REDACTIE-ASSISTENT:

W. L. DE GRAAFF, Wortmanstraat 138, 8265 AG Kampen, Tel. (05202) 31201

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan:

De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES:

Uitgeverij Oosterbaan & Le. Coornth B.V., Postrekening 406040 t.n.v., De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA Goes, Tel. (01100) 15591.

ABONNEMENT

£ 85,75 per jaar; £ 46,25 per halfjaar; studenten £ 70,25 per jaar (binnenland)

Buitenland: £ 144,50 per jaar (zeepost).

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn (opzegging van jaarabonnement vóór 1 november, van een halfjaarabonnement vóór 1 juni).

Losse nummers £ 1,95 (excl. porto)

De Reformatie is op cassette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah. Tel. (05210) 15946.

ADVERTENTIES:

Prijs: £ 0,63 per mm. Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

overwinning van het geloof, dat reeds lang een deel van de historie is **geworden**'.¹⁵ Schilder noemt dit standpunt een verloochening van de belijdenis, die hem in strijd brengt met de Heilige Schrift.¹⁶

Het kan bekend zijn, dat in het heden dit standpunt door de meeste moderne theologen wordt gehuldigd. De Bijbel is niet onfeilbaar en de confessie is slechts een document uit het verleden, waaraan niemand zich vandaag meer kan binden. Zo werkt het verleden door in het heden.

Dit had ook binnen gereformeerde kring in de jaren dertig enorme gevolgen.

We willen dit demonstreren aan de figuur van dr. J.G. Ubbink, die in 1931 een boek schreef *De nieuwe belijdenis aangaande Schrift en kerk*. Hij was een van de medeoprichters van de Bond van Calvinisten en zijn boek veroorzaakte grote opschudding in gereformeerde kring. Schilder ziet hem meer als slachtoffer van heersende geestesstromingen dan als opzettelijke ketter. Toch acht hij zijn overtuiging in strijd met de gereformeerde confessie. Ubbink verwerpt namelijk de leer dat de Bijbel door de Heilige Geest is ingegeven. Er hapert dan ook iets aan de gereformeerde belijdenis. Deze zou de 'reformatorische vrijheid' beknotten. Ook oefent hij **kritiek** uit op de leer van Calvijn inzake de kerk, die volgens hem eigenlijk een kind van de roomse kerk gebleven is. Met enig **meedogen** schetst Ubbink als een 'eenzame zoeker' die intussen het proces van Schrift-verwerping en van **kerk**-verlating zal bevorderen. Hij schrijft dan: 'Als ik over den bijbel dacht, zóó als dr. Ubbink, en heel veel anderen doen (ook in de groep-Geelkerken, bij de ethischen etc.) dan zou ik niet langer **gereformeerd** willen **heeten**. En ook niet langer christen willen **heeten**'. En dan komt er een van de meest ingrijpende zinsneden die ik uit de jaren dertig ken: 'Velen lachen vandaag: "Konsequentmacherei"; zum Teufel voerend, zeggen ze er bij. Maar hun ontkerstende kinderen, kleinkinderen, zullen op hun graf treden, en deze Konsequentmacherei zakelijk rechtvaardigen. Ze zullen geen christen meer **heeten**'. Hij schrijft dan deze persoonlijke biecht: 'Dat zit mij in het hoofd, als ik aan de kleinkinderen van het hersteld verband denk, en aan de mensen, die spelen en dartelen en vliegen vangen en weddenschapjes aangaan ter plaatse, waar ik de jongste tragedie zie gebeuren: Ubbink's boek'.¹⁷

Ik heb vaak aan deze woorden van Schilder uit de jaren dertig moeten denken, wanneer ik een begrafenis moest leiden. Ik zag daar kinderen en kleinkinderen van een oude broeder of zuster, die in hun houding demonstreerden dat ze niets, maar dan ook niets meer met het geloof te maken wilden hebben. Ubbink werd nog kerkelijk veroordeeld, maar zijn geest, gedragen door grote theologen, werkte door. Zijn bestrijding van Schrift en belijdenis heeft sindsdien grote vormen aangenomen en heeft geleid tot verlies van het *christendom*.

Van gisteren naar morgen

Van Gisteren naar Morgen, heet deze cursus. Maar wat 'gisteren' in het 'heden' heeft **teweeg** gebracht is al erg

genoeg om 'morgen' met grote zorg tegemoet te zien. De huidige secularisatie is een wrange vrucht van wat ook in de Gereformeerde Kerken van de jaren dertig aan de hand was. Laten we deze bittere wortel niet vergeten. Ze werd geplant in de jaren dertig en werkt tot op vandaag door. Dat komt er terecht van een kerk, waarin de gereformeerde confessie wordt losgelaten. De gereformeerde confessie, waarin te lezen staat inzake de Heilige Schrift: 'Wij ontvangen al deze boeken, en deze alleen, als heilig en canoniek, om ons geloof daarnaar te richten, daarop te gronden en daarmee te bevestigen. En zonder in enig opzicht te twifelen geloven wij alles wat zij bevatten' (Art. 5 NGB). Over 'morgen' gesproken, drs. H. de Jong, voorganger en begeleider van studenten in de Nederlands Gereformeerde Kerken, betoogt dat hij deze belijdenis niet meer onderschrijft. We zien de toekomst donker in, wanneer dit standpunt op enigerlei wijze getolereerd zou worden. Hij wil namelijk niet 'vastgeklonken zitten' aan het oude ondertekeningsformulier van de drie formulieren van eenheid. Hij denkt er niet aan te erkennen 'dat alle stukken van die leer in alles naar Gods Woord **zijn**'.¹⁸ Volgens hem hebben de formulieren van eenheid, dus de confessie, hun tijd gehad. Al is de achtergrond anders en bepaald niet Barthiaans, in feite komt het er op neer dat de kerk zonder deze confessie best kan bestaan. Dus: kerk zonder confessie!

W.G. de Vries

¹² In *De Reformatie* van 25 oktober 1935, bl. 31.

¹³ Zie bijv. *De Reformatie* van 8 november 1935.

¹⁴ Zie *De Reformatie* van 21 oktober 1932, bl. 18, 19.

¹⁵ Haitjema, *Het Woord Gods en de moderne cultuur*, Groningen 1931.

¹⁶ Zie De Vries, a. w., bl. 174.

¹⁷ Zie De Vries, a. w., bl. 145, 146.

¹⁸ In *Opbouw* van 3 aug. 1990. Zie ook *De Reformatie* van 8 sept. 1990 bl. 993, 994.

GEEN NOOD

'En ik zag als een zee van glas met vuur vermengd, en de overwinnaars van het beest en van zijn beeld en van het getal van zijn naam, staande aan de glazen zee, met de citers Gods.'

Opb. 15,2

Het lijkt wel een sprookje. Een stelletje kleine mensjes, die een vuurspuwende gigant verslaan. Geen speelgoed-dinosaurius, maar een zevenkoppig monster. Daar is toch geen ontkomen aan? Dachten de Israëlieten ook, toen ze bij Pi-Hachiot aan de Rode Zee stonden. Wij zijn reddeloos verloren. Want toen ze hun ogen opsloegen, zagen ze de hele Egyptische legermacht hen op de hielen zitten. En ze werden zeer bevreesd en schreeuwden tot de Here, schrijft Mozes in Ex. 14,10. Dit was een verloren expeditie, die hele vrijmaking vanonder het slavenjuk.

Je ziet het voor ogen: dat beest laat je niet gaan.

En dan toch de volgende ochtend om kunnen kijken aan de overkant. Toen zag Israël, wat voor een machtige daad de Here tegen Egypte gedaan had, noteert zijn knecht in vs. 31. In de morgenglans, die door de golven speelde, zagen ze de verslagen vijand. Daar moest op gezongen worden: Het paard en zijn ruiter stortte Hij in de zee.

En: Gij liet uw toomgloed los, die verteerde hen als stoppels (15,7b).

Maar daarmee is dat verhaal nog niet uit. Helemaal aan het eind van de bijbel hoort de dienstknecht van Jezus Christus een geheel vernieuwde versie van dat lied. Nu kunnen de uiterste plagen, waarmee Gods gramschap tot volle uitgieting zal komen, daarin mee verwerkt worden.

En het zijn de overwinnaars van het beest, die er van mogen zingen: Alle volken zullen voor U neervallen, omdat uw gerichten openbaar zijn geworden. Zij staan er achter. Johannes ziet ze op de grote morgen aan de overkant van zoiets als een glazen zee. Die had hij gelijk in hoofdst. 4,6 al voor Gods troon waargenomen. Dat zat er tussen de ernstig bedreigde gemeenten hier en het heilig Jerusalem daar. Maar ze was als kristal zo helder. En ook al is er intussen al heel wat fonkelend vuur doorheen gemixt in Openbaring, de laatste apostel kon er toch nog dwars doorheen kijken. Alweer zo'n geweldige verrassing voor hem, die uitgelaten zangers daar op hun gitaren te zien spelen. Zij zijn erdoor. Zij kwamen ongedeerd door dat complete oordeel heen nota bene. Water en vuur verslonden niet hen, maar de hardnekkige Godverwerpende wereldorganisatie. Terwijl de kerk de hete adem van dat beest al in haar nek voelt: Geen nood.

Geen angst mag ons terneder slaan, wij mogen het toch

winnen. Al worden de statistieken en prognoses van het Sociaal en Cultureel Planbureau ook nog zo dreigend. En je ziet voor ogen hoe de wereld bezig is de gemeente van Christus in te halen. Hoeveel geregistreerde christenen zullen er in 2020 niet tot haar verslaving zijn teruggekeerd? Toch mogen we ook nog wat anders zien. Een begaanbare weg door water en vuur zelfs. Bij de doop van haar kinderen mag die gemeente nog altijd die reusachtige greep terug doen: Gij zijt het, die de hardnekkige Farao met heel zijn volk in de Rode Zee deed verdrinken. Maar uw volk Israël hebt U met droge voeten daar door geleid. Dat levert een hoopvolle prognose en pleitgrond voor deze kinderen van Hem. Want deze God is niet alleen vandaag nog Dezelfde en voorbij 2020 nog. Hij maakt het grote verhaal ook af. Door het **Lam** toch, dat met zijn bloed de grootste draak al de nederlaag toebracht. Die bevrijdingsactie blijft zeker niet steken. Dat heeft onze waarnemer op **Patmos** al voor ons gezien. Heel deze brandende historie werd hem glashelder tot aan de overkant bij God. Daar staan ze dan toch maar met de van Hem gekregen instrumenten, om de som van heel die geschiedenis op te maken. En hoezo die kleine figuurtjes nu zelf overwinnaars mogen heten over een gigant? Wel het geheim daarvan staat erachter: Zij hebben zich niet gewonnen gegeven aan de beeldendienst voor die **eigenwet-**telijke mensmacht. En daar weer achter stak het meester worden van het getal van zijn naam. Narekenen, die oprukkende secularisatie van de mens-zonder-God. Die redt het niet in de gerichten, die het **Lam** al bezig is te ontke-
tenen. Wat zal de wereld overwinnen? Niet de berekeningen van het Planbureau. Maar uw geloof, dat de som van heel deze openbaringsgeschiedenis opmaakt. Christus, de Weg door water en vuur, is geweldig. Daarom: geen nood.

R. Heida

DE EVANGELISCHE BEWEGING //

De vorige week zagen we dat onder de banier van de Evangelische Beweging heel wat protestantse groeperingen schuilgaan, die niet zo gemakkelijk in kaart te brengen zijn. We noemden toen de Vrije Evangelische Gemeenten aan de ene kant, en de Volle Evangelie Gemeenten aan de andere kant. Daartussen ligt een scala van vrije gemeenten met allerlei opvattingen omtrent de betekenis van de bijbel voor deze tijd. We vermeldde ook het feit dat aan de ene kant jongeren uit onze kerken zich tot deze beweging aangetrokken voelen, maar dat tegelijk iemand die er intens aan heeft deelgenomen, er compleet in vastgelopen is. Vanwaar dit contrast? Dat wordt wellicht iets duidelijker, wanneer we in het vervolg kennis maken met de **Bond van Vrije Evangelische Gemeenten in Nederland** en daarna met een **Volle Evangelie Gemeente**.

Bond van Vrije Evangelische Gemeenten in Nederland

Deze bond vindt zijn wortels ten dele in de Afscheiding van de vorige eeuw, maar tegelijk ook in allerlei opwekkingsbewegingen. Sterke nadruk wordt gelegd op de persoonlijke vroomheid en de bewuste keuze voor Christus als Redder. De eerste afzonderlijk bestaande gemeenten verenigden zich in 1881 tot bovengenoemde bond, leggen nadruk op de autonomie van de plaatselijke gemeente en willen niet van een synode weten. Volgens de mij ter beschikking staande gegevens tellen ze zo'n 12.000 leden, terwijl er ongeveer 5000 leden behoren tot gemeenten die niet bij de bond zijn aangesloten.

Deze gemeenten achten het bestaan van een synode een miskenning en verloochening van de heerschappij van Christus. Men is als plaatselijke gemeente volkomen vrij. Iedere gemeente mag vormen en gebruiken invoeren zoals het haar behaagt onder de leiding van de Here (M. Mooij, *Bond van Vrije Evangelische Gemeenten*, Baarn 1907, bl. 7, 9). Men wil naast de bestaande kerken niet een nieuwe kerk vormen, maar doet dit natuurlijk in feite wel. We krijgen ook hier te maken met een vorm van *denominatie-vorming*, die we in ons vorige artikel

bespraken. De onzichtbare eenheid van de gelovigen wordt uitgespeeld tegen de bijbelse leer over de zichtbare eenheid van de kerk. Letterlijk zegt een van haar voorlichters: 'Wij weten wel dat het standpunt der Vrije Christelijke Gemeenten voor te los en te onbestemd wordt gehouden, en dat velen voor haar bestaan en voortbestaan weinig krediet hebben. Wij verklaren echter, dat we liever onze gemeenten zien verdwijnen, dan dat zij uitwendig bestaan blijven en als zovele kerkelijke gemeenten een werk- en kweekplaats worden van ongeloof en Christusmiskening' (bl. 15).

Men ziet, ook hier wordt sterke nadruk gelegd op trouw aan de bijbel tegenover de in de vorige en deze eeuw heersende **schriftkritiek**. Hoewel men een bond van gemeenten vormt, blijft elke gemeente vrij om besluiten van de bondsvergadering al dan niet uit te voeren. Deze gemeenten vertonen dus duidelijk een independentistischen methodistisch karakter. Verder wil men wel dankbaar gebruik maken van allerlei christelijke belijdenissen, maar een vaste belijdenis kent men niet. Met name kan men zich niet verenigen met de calvinistische opvatting inzake de uitverkiezing, terwijl ook de kinderdoop niet door allen aanvaard wordt.

Een van de bekendste voorgangers uit de vorige eeuw, ds. J. de Liefde, was dan ook oorspronkelijk Doopsgezind predikant, en bracht zijn leerlingen tot het Baptisme. Over dit verschil in leer en optreden wil men niet moeilijk doen, want dit hoort bij de vrijheid van de gemeenten.

Vrijheid

Deze gemeenten sluiten dus zeker aan bij het huidige levensgevoel, dat tot uiting komt in individualisme en ik-cultuur. Ieder moet voor zichzelf uitmaken wat hij voorstaat en wil geloven. Als men maar goed en echt 'gemotiveerd' is, dan is dit in de ogen van velen voldoende. Je standpunt en geloof moeten 'authentiek' zijn; dan kom je ook geloofwaardig bij anderen over.

Dit heeft de laatste decennia tot een oeverloze relativiteit geleid. Niemand mag meer zeggen: zo is het, en: ik weet het zeker. Hoogstens mag gezegd worden: naar mijn mening liggen de zaken zo, maar dan moet je er haastig aan toevoegen: maar ik geef mijn mening graag voor een betere! Dat men daarmee de tak doorzaagt waarop men zit, is al meer dan eens aangetoond. Want de stelling: niemand heeft zekerheid, wordt als stelling meteen ondergraven, omdat ook daarvan weer geldt dat dit niet met zekerheid geponeerd kan worden. Bekend is het voorbeeld van de Kretenzer, die verkondigt: Alle Kretenzers zijn leugenaars. Maar omdat hij zelf een Kretenzer is, geldt

dit ook van zijn eigen uitspraak!

Heeft het relativisme gelijk, dan kan men beter aan alles het zwijgen toe doen. Dan wordt men, om met Kierkegaard te spreken, *frater taciturnus*, de zwijgende broeder. Intussen komen er signalen dat men dit onbepaalde vrijheidsideaal, waarbij ieder zelf mag uitmaken wat waarheid is, op de lange duur als ruïneus gaat zien en dat er een kentering komt. Zo betoogde dr. H.M. Vroom onlangs in *Centraal Weekblad* dat het afgelopen moet zijn met de nadruk op het relativeren. Er is een groeiende onzekerheid en onverschilligheid bij de bevolking. 'Het individualisme viert hoogtij.' Niets staat meer vast en nergens kun je op aan. Volgens hem is relativisme het ergste dat de kerk kan overkomen (ND van 28 febr. '94).

En in *NRC/Handelsblad* schreef J.L. Heldring onlangs, dat een heleboel mensen in onzekerheid worden gebracht door het relativisme inzake de christelijke waarden in de politiek van het CDA, waar een hindoe en een moslim hoger op de lijst staan dan een christen. We hopen het hele artikel nog in 'Persschouw' over te nemen.

Geen vaste belijdenis

Natuurlijk versta ik de tegenwerping die meteen uit vrij evangelische hoek zal komen: wij staan geen oeverloze vrijheid voor, want wij willen trouw aan de bijbel zijn; deze is onze maatstaf.

Zo werd het in de vorige eeuw ook al gesteld. Maar tegelijk wilde men geen binding aan enige belijdenis. En wat is in feite het gevolg van deze voorgestane 'vrijheid'? Groen van Prinsterer heeft het in de vorige eeuw goed onderkend en getypeerd: 'De Bijbel zal steeds op verschillende, op strijdige wijs worden verklaard. Zo er in de kerk, in de maatschappij der gelovigen, geen geloofsbe-paling is, bestaat er geen kerk; er zal Œ volslagen verwar-ring, Œ volslagen onderwerping aan het afwisselend ge-voelen van geestelijken en geleerden, anarchie der meningen of duizendhoofdig Pausdom ontstaan' (*Proeve over de middelen, waardoor de waarheid wordt gekend en gestaafd*, 1854, bl. 29).

Een van de tegenstanders van de toenmalige gereformeerden, prof. Hofstede de Groot, heeft duidelijk de consequenties van dit standpunt getrokken, dat zich tegen een verbindende belijdenis verzet, toen hij schreef: 'Eerst heb ik de mensen teruggeroepen van de Formulieren naar de Bijbel, nu roep ik ze terug van de Bijbel naar het Evangelie in de Bijbel' (Zie H. Algra, *Het wonder van de negentiende eeuw*, Franeker 1965, bl. 71). De term *evangelisch* is uiterst onbeschermd!

In de door ons geciteerde brochure over de Vrije Evangelische Gemeenten wordt onder meer de naam van ds. J. de Liefde genoemd. Bij hem wordt een van de wortels van de huidige vrije evangelische gemeenten zichtbaar, namelijk afkeer van een vaste belijdenis. Zo schrijft De Liefde inzake het eeuwenoude leerboek en *belijdenisge-schrift* van de kerk, de Heidelbergse Catechismus: 'En neemt een pennemes, en snijdt den Catechismus van achter uwe Bijbels weg, en legt dan het enkele Woord Gods

in het midden, en heft dan uwe hand op naar den hemel en roept: Dit is het leerboek en geen ander voor ons en onze kinderen' (*Documenta Reformatoria*, Kampen 1962, deel II, bl. 171). Ook dat is evangelisch! Maar niet gereformeed. Groen van Prinsterer wist het beter: 'De Hervormers hebben zich niet tegen het verbindende ener kerkleer, maar tegen haar onafhankelijkheid van de Bijbel verklaard'.

Vrijgevochtenheid

Het is dan ook opmerkelijk, dat de vrije evangelische gemeenten mee ontstaan zijn ten *gevolge* van een vrijgevochtenheid, die in de vorige eeuw al speelde, maar die nu grote proporties heeft aangenomen. Wat is de geschiedenis leerzaam!

In bovenvermelde brochure wordt namelijk ook de naam van ds. J.G. Smitt te Amsterdam genoemd, als een van de eerste voorgangers van deze beweging. Hij was predikant in de Christelijke Gereformeerde Kerk, uit de Afscheiding ontstaan. Hij begon 'een vol, allen bedoelend Evangelie te verkondigen', zo lezen we (bl. 18). Hij deelde de gemeente mee tot de het volle licht, maar ook tot de volle vrijheid in Christus gekomen te zijn.

Wat deze 'volle vrijheid' voor deze predikant betekende wordt verder niet duidelijk. Maar gelukkig is daar *De Vrije Kerk, Vereeniging van Christelijke Gereformeerde Stemmen* uit 1878. Daarin vertelt ds. H. Beuker zijn verhaal over deze ds. Smitt. Hij blijkt gegrepen te zijn door een toenmalige 'opwekkingsbeweging', die met een 'volmaaktheidsleer' kwam aandragen die vandaag nog bepaalde volle evangelie-gemeenten voorstaan. Zelfs Abraham Kuyper had zich daartegen gekeerd. Ds. Smitt koesterde namelijk het standpunt van het *independentisme*, de autonomie van de plaatselijke kerk. Ds. Beuker schrijft daarvan: 'Hij kon dus alleen door zijn eigen kerkeraad en kerkangers gehoord en – men vergeve ditmaal het akelige woord – gecontroleerd worden. Waren deze het met hem eens, dan kon hij schier doen wat hij verkoos...' (bl. 295).

Wat deze 'volle vrijheid' voor ds. Smitt betekende, horen wij meteen. 'Vooreerst was Ds. Smitt en zijn kerkeraad vroeger reeds door de classis van Amsterdam terecht gewezen in zake het Avondmaal, waarmede destijds de samenkomsten in het Paleis voor Volksvlucht waren besloten...' We kennen dit verschijnsel ook vandaag: avondmaalsvieringen met een open karakter buiten de kerkdiensten om. *Toen* aan het slot van een opwekkings-samenkomst met allerlei gelovigen, *vandaag* in bejaardencentra en ziekenhuizen.

Wat sprak de classis daarover uit? 'Dat de sacramenten waren gegeven om gebruikt te worden in en tot heil van de Gemeente, en niet tot opluistering van private en onkerkelijke samenkomsten'. Een duidelijk 'halt' tegenover subjectieve geloofsbelevingen!

Verder ging ds. Smitt zover, dat vrouwen in de officiële godsdienstoefeningen van de gemeente voorgingen. En dat al in 1878. Hij was zijn tijd ver vooruit! Vrouwen als

voorgangers. We menen wel eens dat vandaag alles in beweging is, maar laten we ons niet vergissen. Het gaat nu over ruim een eeuw geleden. Het valt te verwachten, wat de classis daarover uitsprak. Dit is in strijd met de plaats die God van den beginne aan de vrouw heeft aangewezen en tegen het uitdrukkelijk verbod van de apostel. En dan komen bekende teksten als 1 Kor. 14 : 34 en 1 Tim. 2 : 11, 12.

Wat was het verweer van ds. Smitt? Onze geliefde broeder Paulus heeft in zaken die niet de leer, maar de handelingen in de gemeente betreffen, geen bepalingen voorgeschreven met het doel, dat deze na 18 eeuwen nog angstvallig zouden moeten worden gehoorzaamd (bl. 296). We kennen deze redenering. Niets nieuws onder de zon!

Verder bleek ds. Smitt met bekende verwerpers en bestrijders van de gereformeerde leer en **belijdenisgeschriften**, samen te werken in zogenaamde **opwekkingssamenkomsten**. Dus een soort *evangelische oecumene*.

Toen tegen zijn optreden bezwaren bij de classis werden ingediend, was de reactie van de predikant, dat hij zich met zijn gemeente losmaakte van het '**kerkgenootschappelijk** verband tot de Christ. **Geref.** kerk in Nederland en voortaan tot geen enkel kerkgenootschap in betrekking wenst te staan' (bl. 297).

Hoe was dit besluit tot onttrekking aan het kerkverband tot stand gekomen? Wel, op een zondagavond deelde ds. Smitt mee, dat de vereniging van de Afscheiden Kerk met de Gereformeerde Kerk onder het kruis in 1869, nooit naar zijn zin en die van de gemeente was geweest. Bovendien was hij niet van plan zich te verantwoorden over zijn bovengenoemde overtuiging en optreden. Daarom wilde hij een vrije gemeente stichten. Op deze zondagavond-vergadering, die op zeer korte termijn was samengeroepen, waren ongeveer 30 mannen en ongeveer 150 (!) vrouwen aanwezig, die bijna unaniem de predikant volgden.

Terecht werd tegen ds. Smitt het ondertekeningsformulier voor predikanten in het geweer gebracht. Aan de gemeenten in Amsterdam werd op zondag 5 mei 1878 meegegeeld, dat ds. Smitt zich met zijn kerkeraad en de meerderheid van de gemeente 'van de Christ. **Geref.** Kerk heeft gescheurd' en dat de classis dit een strafwaardige daad heeft geacht. Zo ontstond de 'vrije gemeente'.

Verzet tegen de gereformeerde leer en kerkregering

Laten de vrije evangelische gemeenten niet in het algemeen beweren, dat ze geen tegen-kerken willen zijn. Elke plaatselijke geschiedenis heeft uiteraard haar eigen kleur. Maar duidelijk is wel, dat het vooral het **verzet** tegen de gereformeerde leer en kerkregering is geweest, waaruit ze zijn ontstaan. En laten jongeren die zich tot deze of andere evangelische gemeenten **aangetrokken** voelen, **wel** weten wat ze doen. Ze raken al gauw het spoor bijster van de kerk van alle eeuwen, die nooit een dergelijke 'vrijheid' heeft gekend en tegelijk het volle evangelie, de vol-

le raad van God tot ons behoud heeft mogen verkondigen. Ik besef dat kennis van de geschiedenis vandaag niet favoriet is. Maar wil men eigen tijd en taak verstaan, dan zal men deze niet kunnen missen. 'In het verleden ligt het heden, in het nu wat worden zal.'

Vandaag valt steeds weer te horen: we leven in een andere tijd en we komen te staan voor nieuwe vraagstukken. Geen mens kan natuurlijk ontkennen dat de tijd voortgaat en zelfs voortsneelt. Maar laten we tegelijk niet vergeten dat veel vraagstukken, en de al of niet terechte antwoorden daarop, wel een nieuw jasje krijgen maar tegelijk eeuwenoud zijn. Omdat we allemaal mensen zijn en blijven, die aangewezen zijn op het kompas van Gods Woord. En wat er ook verandert, **dàt** niet!

Een volgende keer hopen we nader in te gaan op het standpunt van de Volle Evangelie Gemeenten, die onder de vlag van de Evangelische Beweging in bepaalde opzichten veel verder gaan dan de Vrije Evangelische Gemeenten.

W.G. de Vries

WAAR GOD ZIJN NAAM DOET GEDENKEN... II (slot)

In het vorige artikel hebben we uitgebreid aandacht besteed aan het 'gedenken van Gods daden'. God maakt bekend wie Hij in het verleden was, wie Hij dus in het heden en de toekomst is en zal zijn. We sloten af met een passage over 'gedenken' en 'aanbidden', 'verkondigen'.

Stijl

Hoe aanbid je God in de eredienst? Hoe eer je Hem? Uit de wijze waarop je God eert, uit je houding, je stijl, blijkt hoe je jouw verhouding tegenover God ziet. Je geeft vorm aan het beeld dat je van je relatie met God hebt. Je kunt je daarbij laten leiden door de Vader-kind-relatie. Die relatie is er inderdaad. We mogen God Vader noemen, we mogen 'Abba, Pappa' zeggen en intiem vertrouwelijk met Hem omgaan. Ook in de eredienst. Doe maar of je thuis bent, want je bent thuis. Maar die relatie kan nooit leiden tot een stijl, houding waaruit zou spreken dat 'God en jij even oud zijn'. Want Vader blijft tegelijk Koning, Schepper, Herschepper. Gods *vertrouwelijke* omgang is met wie Hem *vrezen*. Vrezen wil zeggen: met degenen die Hem kennen heilig ontzag voor Hem en zijn daden hebben.

Aanbidden doe je in de stijl die aansluit bij onze belijdenis 'Ik geloof in God de Vader, de Almachtige, Schepper van hemel en aarde.' Aanbidden doe je niet op de wijze zoals je in de menselijke burgermaatschappij een verjaardag of jubileum viert. Dat is allemaal te alledaags, te gewoontjes, te on-heilig om Hem te prijzen die zei 'Wees heilig want Ik ben heilig.' Het niveau, waarop een eredienst zich dient af te spelen, is ondubbelzinnig af te leiden uit het Oude Testament. Het respect en de verootmoediging en de vormgeving daarvan waarmee het volk Israël de berg Sinaï moest benaderen, zij voor de nieuwtestamentische kerk een lichtend voorbeeld.

Wie hier naar voren brengt dat 'dit maaër Oude Testament' was, heeft gelijk. In het Nieuwe Testament is het gebod tot verootmoedigende heiligheid alleen maar indringender geworden; wij naderen immers niet meer tot tastbare en brandende vuren, tot donkerheid, duisternis en stormwind, waar Mozes knikkende knieën van kreeg. Nee, wij zijn zelfs genaderd tot de berg Sion, tot de stad

van de levende God, het hemelse Jeruzalem en tot tien-duizendtallen van engelen en tot een feestelijke en plechtige vergadering van eerstgeborenen (Hebr. 12 : 18-24). In de erediensten, die op aarde gehouden worden, weet de kerk op aarde zich verbonden met deze hemelse liturgie. Dat zal richting geven aan onze houding in en ten opzichte van de eredienst. Het zal ook richting geven aan de wijze waarop wij die dienst vormgeven. 'Laten we derhalve, omdat wij een onwankelbaar koninkrijk ontvangen, dankbaar zijn en hierdoor God vereren op een Hem welbehagelijke wijze met eerbied en ontzag' (Hebr. 12 : 28). In woorden uit het Oude Testament: 'Looft Hem naar zijn geweldige grootheid' (Ps. 150 : 2).

Kortom, wat de stijl van de aanbidding betreft, moet God zich niet aanpassen aan modieuze stijlen die wij – zolang als het duurt – voor onszelf 'lekker' vinden. De kerk moet zich aanpassen aan het niveau waarop God geëerd wil worden, en geëerd werd door de algemene kerk. Dit geeft richting aan bijvoorbeeld ons taalgebruik, het gebruik van muziekstijlen, onze lichaamshouding in de eredienst.

Alle bijbelse noties die tot nu toe zijn genoemd, zijn m.i. fundamenteel voor de eredienst. Ze zijn bovendien kostelijk medicijn tegen al het egocentrisch gericht consumptiegedrag dat heden ten dage ons maatschappij teistert. En het lijkt me zinvol te wijzen op het gevaar dat dit gedrag ook binnen de kerk om zich heen gaat vreten. En dat gedrag zal dan allereerst tot uiting komen in onze omgang met zaken van grote waarde, zoals de eredienst. Alles van waarde is weerloos, merkte de dichter Lucebert al eens op. Zo is de 'eredienst' weerloos wanneer wij onze wensen ten aanzien van de eredienst vooral zouden laten afhangen van de vraag of *wij* iets aan de kerkdienst hebben. Anders gezegd: we spreken van 'eredienst' waaxin wij – zoals het woord zegt – God willen dienen door Hem te eren en te aanbidden. Maar het gevaar ligt huizehoog op de loer dat in de praktijk andere doeleinden voor ons veel belangrijker zijn: 'er moet voor ons iets te halen zijn' en wanneer er voor ons gevoel niets of te weinig te halen viel, is het niet best.

Je kunt onmogelijk een algemene christelijke kerk belijden en je vervolgens weinig of niets gelegen laten liggen aan de vormen en de stijl waarop en waarin die kerk door de eeuwen heen haar God heeft vereerd. Toch lijkt dat hier en daar vandaag de dag minder belangrijk te zijn dan bijvoorbeeld de vraag hoe we de kerkdiensten aantrekke-

lijker kunnen maken voor buitenkerkelijken. Sommigen zijn bereid daar veel voor te laten vallen: het lied van de kerk bijvoorbeeld. In plaats dat je de lof van de kerk van alle eeuwen offert, offer je een deel van de identiteit van de kerk op. En helemaal wanneer wij democratische principes in de strijd werpen, dreigt het woord van Lucebert waarheid te worden: alles van waarde is weerloos.

Ik sprak over onze maatschappij. Zoals bekend zal zijn, wordt in onze hedendaagse cultuur aan cognitieve kennis zeer grote waarde toegekend. In dit verband wil ik wijzen op de gedachte die hier en daar hoorbaar is, dat je in een eredienst toch vooral iets moet *leren*, waarbij dan het opdoen van cognitieve kennis bedoeld wordt. Op zich is het waar dat ook in een eredienst Gods woord verklaard, uitgelegd wordt en dat daar dus iets geleerd wordt. Het zou ook niet anders kunnen: God maakt Zichzelf aan ons het meest duidelijk en volkomen bekend door zijn heilig en goddelijk Woord (NGB art. 2).

Een andere vraag is of cognitieve kennis een einddoel is in de eredienst. Voor de eredienst lijkt mij *niet* primair van belang dat een mens cognitieve vermogens heeft, maar dat de mens geschapen is als beeld van God om de schepping voor te gaan in de lofprijzing. De mens kan God antwoorden door zijn woorden op de lippen te nemen, zijn daden te verkondigen, Hem in gebed te belijden, te loven en te aanbidden. De cognitieve vermogens zijn de mens gegeven als middel om dat doel te bereiken. Dat geldt trouwens ook voor zijn creatieve activiteiten.

In elke goede eredienst wordt de hele mens erbij betrokken en niet alleen zijn verstand. In een kerkdienst gebeurt iets anders dan enkel het overdragen van *intellectuele* kennis. Het gebruik van bij uitstek educatieve hulpmiddelen als overhead-projectoren versterken en benadrukken de kerkdienst als een cognitieve leer-bijeenkomsten roepen in ieder geval die associaties op. Een eredienst is wezenlijk iets anders dan een bijeenkomst van een *bijbelstudievereniging*. Even zo goed als 'versterking van het geloof' meer betekent dan het toenemen van cognitieve *bijbelkennis*.²

In de eredienst gaat het om het '*kennen*' van God en zijn daden. Dat woord 'kennen' moet hier in de bijbelse betekenis genomen worden. God 'kennen' is God 'vrezén', want de vreze des HEREN is het begin van alle wijsheid (Spr. 1 : 7). 'Kennen' is Gods daden opmerken, naar zijn woorden luisteren, God als de Schepper en Verlosser erkennen en Hem liefhebben (Hos. 6 : 6) een innige relatie met Hem hebben. Het is duidelijk dat daarbij niet alleen je hersenen van belang zijn, maar je hele hebben en houden. Met 'kennen' bedoelen we dus hetzelfde 'kennen' dat je in een goed huwelijk tussen een man en een vrouw aantreft. Evenals daar een verstands-huwelijk verre van optimaal is, is dat het geval bij Christus en zijn gemeente.

Huidige praktijk

Wanneer we alles wat tot nu toe naar voren is gebracht, gaan vertalen naar de liturgie, dan ontdekken we dat de

mens nooit alleen als een 'door Christus verlore' in de eredienst komt. Hij komt samen met Gods volk. Het is de *gemeente* die samenkomt in de eredienst. Onder andere in verband hiermee heb ik in mijn omschrijving van liturgie de woorden 'opbouw van de gemeente' opgenomen. Uiteraard is een doel van de eredienst dat de individuele gelovige gesticht wordt. Met name uit de eerste Brief aan de *Korintiërs* blijkt echter dat er een overkoepelend doel is: opbouw, 'stichting' van de gemeente (vgl. 1 Kor. 8 : 1, 10, 23; 14 : 4, 5, 12, 26). Alles is geoorloofd, mits de gemeente erdoor gesticht wordt. Dit duidt er op hoeveel waarde er gehecht moet worden aan het samenkomen als Gods volk, aan het gemeenschaps-element van de eredienst. Het is de kerk (Gods volk, het lichaam van Christus, de tempel van de Heilige Geest) die samenkomt. Dit is één van de redenen waarom ik niet overtuigd ben dat je de gemeente in groepen kunt opsplitsen door ofwel aparte kerkdiensten te beleggen ofwel aparte onderdelen te creëren.

Vervolgens zou ik naar voren willen brengen dat we niet alleen als hernieuwde schepsels naar de kerk komen, maar ook altijd als *rentmeesters* van de schepping. Het schepsel dat namen mocht geven aan andere schepselen is, in de eredienst vertegenwoordiger van heel de schepping.

Deze notie is m.i. van grote betekenis voor de eredienst. We beseffen dan immers dat niet alleen wij maar de hele schepping geschapen is om God te prijzen. We beseffen dan ook dat niet alleen de mens, maar de hele schepping onder Gods vloek kwam te liggen door de zondeval. We hebben het over de schepping die zucht en in barensnood is. Het besef van schuld, waardoor heel de schepping onderworpen is aan de zinloosheid en vruchteloosheid. En daarmee zijn we terecht gekomen bij een oud-liturgisch element: het Kyrie. Een litanie-gebed van de kerk voor de nood van de wereld, want onze vinger wijst niet naar Adam die op zijn beurt weer doorverwijst naar Eva. Wij belijden schuld aan de nood van de wereld. Oprukkende woestijnen, vruchteloosheid, milieurampen, een vervuilde Rijn, journaals vol berichten over oorlogen, hongersnoden, incest-slachtoffers, overstromingen... Wij beseffen hoe grondig wij Gods goede schepping de vernieling hebben ingeholpen. En wij beseffen hoe afhankelijk wij zijn van Gods hulp. En daarom nemen we alle noden van de wereld mee naar de kerk en roepen 'kyrie eleison', Heer ontferm U.

We beseffen dan ook dat niet alleen wij, maar de hele schepping door Christus verlost is. En dan beginnen we opeens de *diepere* betekenis te begrijpen wanneer daar geschreven staat dat de stromen in de handen klappen en de bergen jubelen voor de Heer (Ps. 98). Dat we in psalm 148 opeens de grote zeedieren, alle waterdiepten, *vuur* en hagel, het wilde gedierte oproepen God te loven. Heel de schepping wordt in de *eredienst* opgeroepen God te prijzen om zijn werken. We komen terecht bij het 'Gloria in excelsis' want alles wat ademt heeft, moet God loven en de Gods volk dient daarin voor te gaan. Uiteindelijk moet

en zal alles uitlopen in de harmonieuze lofprijzing van alles wat adem heeft. Het feest van de bevrijding moet gevierd worden, niet 'ook' in de eredienst, maar 'juist' in de **eredienst**.³ Ook de lofprijzende gemeente is voorganger in de eredienst. Haar dient ook de ruimte gegeven te worden om die taak naar behoren te vervullen.

Voor die lofprijzing heeft God de mens als rentmeester zijn **hele** schepping in bruikleen aan de mens gegeven. We hebben het dan over de vraag hoe wij als rentmeesters omgaan met een scheppingsgave als de taal. We hebben het dan ook over muziek in de eredienst en over de bloemen onderaan de kansel. We hebben het dan over het werk van de kunstenaar, die omgaat met scheppingsgaven als verf, metaal, hout en klei omdat God hem de gaven en talenten heeft gegeven.

We hebben het dan over de opmerking dat 'dit alles afleidt van het Woord'. Alsof voor wie in geloof om zich heen ziet en God volkomen en duidelijk kent uit de Schrift, de schepping zou kunnen leiden van de Schepper! 'De hemelen vertellen Gods eer en het uitspansel verkondigt het werk zijner handen' (Ps. 19 : 2). Wie God kent uit zijn Woord, zal Hem ook juist willen leren kennen uit dat andere prachtige boek dat 'schepping' heet. Want al die schepselen, die bloemen in de kerk, de door God geschapen muziek, al die materialen uit de schepping, wijzen ons naar de Schepper. Door deze zaken geeft God ons te aanschouwen wat van Hem niet gezien kan worden, namelijk zijn eeuwige kracht en goddelijkheid (NGB art.2).

We kunnen alleen tot onze eigen schade proberen de schepping buiten de deur te houden. Wat had die rooms-katholieke priester-dichtergelijk toen hij schreef:

Mij spreekt de blomme een tale,

mij is het kruid beleefd,

mij groet het altemale,

dat God geschapen heeft!

In een eredienst behoort de kerk niet de hemel op aarde proberen te halen, want ook in de eredienst blijft de gemeente met beide benen op deze aardbodem staan. In elke eredienst wordt hoorbaar hoe de hele schepping zucht en in barensnood is. Liturgie is geen stukje hemel op aarde halen. De kerk hoeft ook niet angstvallig Gods goede en prachtige schepping zoveel mogelijk buiten de kerkmuren houden. Daarom geen passiviteit of berusting in onze krukkig orgelspel, slecht of platvloers taalgebruik, plastic bloemen, wegwerpbekertjes bij het avondmaal, etcetera.

Het zou winst zijn..

Naar aanleiding van alles wat hierboven naar voren gebracht is, wil ik een aantal wensen naar voren brengen, die naar mijn overtuiging winst zouden zijn voor onze erediensten en dus voor het eren van God en voor de opbouw van de gemeente.

* Het zou winst zijn wanneer we een orde van dienst kregen waarin we aan het begin van de dienst ook de nood van heel de schepping meenemen in ons gebed.

Bij ons treffen we aan het begin van de dienst immers alleen een persoonlijke schuldbelijdenis aan en leggen wij alleen onze nood voor Gods troon neer. Het gebruik van het oud-christelijke 'kyrie' zou hier goede diensten kunnen bewijzen.

Het zou winst zijn wanneer in onze kerkdiensten de aanbidding en de lofprijzing meer en duidelijk gestructureerd aan bod komen. Ik denk onder andere aan de opname van het Gloria in **excelsis** (het Groot-Gloria, waar gezang 28 vanaf geleid is) als apart liturgisch onderdeel.

Het zou winst zijn wanneer de schriftlezing haar rechtmatige plaats als zelfstandig liturgisch onderdeel weer teruggegeven wordt. Dat wil zeggen: dat de lezing niet slechts gezien wordt als opstapje naar de preek en we niet meer slechts lezen 'in verband met de preek'. Voorzover lezing en preek al van elkaar los te koppelen zijn, is niet de preek maar de **Schrift**(lezing) uitgangspunt voor de 'dienst van het Woord'. Bij de schriftlezingen weten we dat God Zelf hier het meest direct aan het woord is. 'Zalig is hij die voorleest en zijn zij die horen de woorden der profetie' (Openb. 1 : 3). Door middel van meerdere schriftlezingen uit Oude en Nieuwe Testament wordt de eenheid van de Schrift onderstreept, worden **Schrift**passages met elkaar in verband gebracht en vindt er 'verkondiging' in de meest elementaire vorm plaats.

Het zou winst zijn wanneer de mogelijkheid geschapen wordt het avondmaal te vieren op andere wijze dan met het lange en sterk catechetische formulier. Te denken is aan een viering die met de lofprijzing (prefatie) begint en vervolgens elementen bevat als Sanctus (gezing, ontleend aan Jesaja 6 : 3), **instellings**woorden, nodiging en **Agnus Dei** (gezing, ontleend aan Joh. 1 : 29).

J. Smelik

¹ Zie: drs. G. van Rongen, *Met al de heiligen 1*, Barneveld 1990, 18-25.

² Ik zou me voor kunnen stellen dat in een 'leerdienst' (vanouds een massale catechisatie op de zondagmiddag) het verkrijgen van cognitieve kennis een groter accent heeft. Zuike diensten dienen dan voor de middagdienst gereserveerd te worden, zoals het tot voor kort ook kerkordelijk geregeld was.

³ Zie uitgebreider hierover: drs. C. André, 'Doet God nog grote dingen aan ons?' in: *De Reformatie*, jaargang 66, n. 21, 22, 23, 24 (februari/maart 1991).

Kunt u ook steeds slechter lezen? Vraag dan De Reformatie op cassette aan bij:

STICHTING BRALECTAH
Mr. Z. ter Steghestraat 7
8331 KG STEENWIJK
Tel. 05210-15946

GELOOF EN WETENSCHAP IN DE GOUDEN EEUW II

...die is als een bruydegom, uytgaende uyt zijn slaepkamer..

In mijn eerste artikel heb ik wat verteld over de gevolgen van nieuwe ontdekkingen in de medische wetenschap en de reactie van prof: Voetius in Utrecht daarop. In Utrecht escaleerde het conflict tussen de nieuwe denkbeelden van Descartes en de oude theologie, toen Regius in het openbaar verdedigde dat ziel en lichaam twee gescheiden grootheden zijn. In dit artikel wil ik dieper ingaan op de verschillen tussen Descartes en Voetius.

Descartes contra Aristoteles

De wetenschapsbeoefening in de middeleeuwen werd gekenmerkt door een enorme afhankelijkheid van het werk van de Griekse wijsgeer Aristoteles. Deze filosofische methode, ook wel scholastiek genoemd, werd in de renaissance **kritisch** onder de loep genomen, niet in het minst door de Franse wijsgeer René Descartes (1596-1650). Een voornaam kenmerk was de belangrijke plaats van autoriteiten. Iets kon als waarheid algemeen aangenomen worden als een aantal gerenommeerde auteurs zoals Galenus, **Boëthius** of Thomas Magnus hetzelfde beweerden. Het spreekt voor zichzelf dat naast deze grote wetenschappers de bijbel als hoogste norm werd aanvaard. Een boek als *Der Naturen bloeme* van Jacob van Maerlant laat zien welke vreemde gevolgen dat kan hebben.⁵ De redeneringen die scholastieke wetenschappers ten beste gaven, zaten vol met halve (on)waarheden en cirkelredeneringen. Daartegen protesteert Descartes. In zijn *Discours de la méthode* formuleert hij zijn regels voor de wetenschap. Wetenschappelijke kennis moet voldoen aan evidentie, analyse en orde via de weg van de methodische twijfel. In het vierde gedeelte van zijn boek schrijft Descartes⁶:

Maar onmiddellijk daarop besejè ik dat, terwijl ik aldus wilde menen dat alles onwaar is, het noodzakelijk was ik die dat dacht, iets was. En beseffend dat deze

waarheid: Ik denk, dus ik ben zo sterk en zo zeker was dat [...] ik haar zonder enig bezwaar kon beschouwen als het eerste uitgangspunt van de filosofie die ik zocht.

Gisbertus Voetius

Descartes is geen scepticus. De mens kan zeker kennis verwerven, zegt hij, maar om zeker te zijn dat het om **wá**re kennis gaat, behoort de rede tot het uiterste te twijfelen aan alles wat zich aan de mens voordoet. De rede kan zich middels een gedachtenexperiment als een onafhankelijke grootheid voorstellen, zonder lichaam en zelfs zonder aarde. Daarom is de ziel van de mens ook een substantie, hoewel die geen plaats inneemt en onstoffelijk is? Ziel en lichaam zijn volgens Descartes twee bijna onafhankelijke grootheden die alleen via de pijnappelklier contact met elkaar hebben. Regius, Voetius' tegenstander in Utrecht ging een stap verder. De vereniging van li-

chaam en ziel was volgens Regius een toevallige. Al snel werd hij verdacht van atheïsme omdat hij de ziel, die van God afkomstig is, nauwelijks aandacht gaf. Of dat werkelijk zo was, kunnen wij niet beoordelen. Wel is het zo dat, toen Descartes hoorde wat Regius in Utrecht verdedigde, hij daar allerm minst gelukkig mee was. Regius ging veel en veel te ver vond hij. Het is mogelijk dat Regius in het vuur van de discussies meer zei dan hij werkelijk meende. **Eén** ding is duidelijk: al de ingrediënten voor een flinke ruzie waren aanwezig.

Descartes' conflict met Voetius

Met de stelling dat ziel en lichaam nauwelijks een eenheid vormen, komt Regius in conflict met een centraal dogma van de christelijke leer, vond Voetius. De menswording van Christus is in het geding. Als ziel en lichaam nauwelijks een eenheid vormen, dan toch zeker niet de goddelijke en menselijke natuur. Voetius reageerde **direct** met de stelling dat Gods Zoon mens geworden is in wie de twee naturen of substanties in essentie verenigd zijn. De senaat van de Utrechtse hogeschool bepaalde na de dispu ten en een verweerschrift van Regius, dat niemand anders mocht leren dan de grondslagen der oude filosofie aangaven. Voetius had gewonnen. Maar hij gunde zichzelf geen rust, ook niet toen hij vlak na de affaire-Regius aftrad als rector. Hij was er van overtuigd dat de kwade genius achter deze ideeën Descartes was, hoewel hij hem nooit met naam en toenaam aanwees als de boosdoener. Volgens de Utrechtse theoloog past de naam 'atheïst' op de toenmalige nieuwigheidszoekers, die leerden⁸,

dat men aan alles behoorde te twifelen en die dus het oude scepticisme weder invoerden; die de Mozaische natuurskennis, door den Heiligen Geest ingegeven, zóó gering schatten, dat zij hun eigen ontwerpen van het heelal ver daarboven schenen te plaatsen [...] ja heimelijk den Heiligen Geest van onervarenheid beschuldigen in het maken van syllogismen. (Duker, 1897, II, 164/5).

Gesteund door zijn Groningse collega Martinus Schoock, trok Voetius ten strijde tegen de Franse wijsgeer. Schoock schreef een anoniem boekje **waarin** hij diens leerstellingen scherp aanviel. Voetius was hem daarbij met raad en daad van dienst.

Toen Descartes van Utrechtse vrienden, in het geheim, een zestal pagina's van het geschrift onder ogen kreeg, besloot hij **direct** een verweerschrift te schrijven met als titel *Epistola ad celeberrimum virum Gisbertum Voetium*. Hij protesteerde in zijn geschrift vooral tegen de boekenwijsheid van Voetius. Al die oude geleerden die Voetius aanhaalt kunnen niet verbergen dat er geen echte weerlegging is van datgene wat Descartes in zijn geschriften beweerd heeft.

Vrienden van Descartes bezorgden een exemplaar van diens geschrift bij de Utrechtse magistraat, die een commissie instelde om beide publicaties te onderzoeken.

Uiteindelijk legde de Utrechtse vroedschap, zonder de ge daagde Descartes te hebben verhoord omdat hij niet naar Utrecht wilde komen, een publicatieverbod op.

Descartes richtte zich in september **1643** tot de Franse ambassadeur in Den Haag, De la Thuillerie, met het verzoek voor hem op te komen bij de stadhouder Frederik Hendrik. Dat deed de Franse diplomaat en Frederik Hendrik richtte zich tot de Utrechtse overheid met het verzoek de actie tegen Descartes te staken. Bijna twee jaar later besloot de vroedschap in Utrecht dat er geen 'boeckxkens off geschriften **pro** ofte **contra** Des Cartes' mochten verschijnen. Voetius evenwel bleef zijn studenten waarschuwen tegen de 'duizelingwekkende, **hoogst**-gevaarlijke philosophemata' van de Franse wijsgeer.

Zo eindigde de rel waarmee de jonge universiteit van Utrecht al **direct** na haar oprichting te maken kreeg. Het illustreert de moeite die men in de universitaire wereld had met de nieuwe inzichten van Descartes en, meer in het algemeen, tegen de mechanisering van het wereldbeeld. Juist voor gelovige geleerden in de zeventiende eeuw was het een enorm probleem hoe te oordelen over ontdekkingen en hypothesen, ontwikkeld door wetenschappers die vaak ook christen waren. En vanwege die onzekerheid, klampte men zich vast aan oude zekerheden. De **allerbe**-langrijkste zekerheid was dat de bijbel in alle wetenschappelijke kwesties het eerste en het laatste woord heeft.

Velthuysen en Du Bois: een reprise

Het waren niet de theologen die de nieuwe denkbeelden in de wetenschappelijke wereld introduceerden en verdedigden. Een **belangrijke** beroepsgroep die dat wel deed, was die van de medici. Regius was zo'n arts. Het is opmerkelijk dat **12** jaar na de Utrechtse conflicten de discussie nog eens werd overgedaan. Dat kwam omdat de arts L. van Velthuysen in **1655** een anoniem pamflet publiceerde onder de titel *Bewys, dat het gevoelen van die genen die leeren der Sonne stilstandt, En der aertrycks beweging niet strydich is met Gods-woort*.⁹ Uit het feit dat hij anoniem uitgaf, mag je misschien afleiden dat de opvatting die Van Velthuysen in zijn pamflet verdedigt, toch nog niet een algemeen geaccepteerde was. Op de eerste bladzijde schrijft hij dat het niet de bedoeling is van dit geschrift te bewijzen dat de aarde om de zon draait, maar alleen aan te tonen dat die opvatting niet noodzakelijk strijdig is met de Schrift. Maar, terwijl er in de jaren voor dit geschrift vrijheid was van exegese op dit punt, is het nu zo dat verdedigers van Copernicus' opvatting beticht worden van 'sware en verderffelijcke **dwalin**-ge' (**4**). Dat komt vooral, zo schrijft Van Velthuysen omdat het 'scherpsinnich vernuft des Cartes, die in vele eeuven sijn weerga niet heeft gehad in een grondige kennis **vande** Mathesis, en natuerlijke saecken, begint door te breecken' (**4**). Van Velthuysen constateert zelf dat een groot gedeelte van de filosofie van Descartes rust op de beweging van de aarde. En, schrijft Van Velthuysen, die tegenstanders van de Franse filosoof kunnen zijn stel-

ling niet redelijk weerleggen en dan

nemen sij de kap vande kerck, en maecken der Godts saeck van: leeren dat het gevoelen is strijdich met klare texten vande Schrift, diemen niet sonder Godloosheyd ontkennen kan: en Ontkent vordende, dat dan d'Authoriteyt vande gansche Schrift in gevaer compt: en by gevolge, de gansche Christelijcke Religie.
(Van Velthuysen, 1655, 5)

Als je **direkt** beticht wordt van aantasting van de autoriteit van de Schrift, wordt elke discussie onmogelijk gemaakt, schrijft Van Velthuysen. Het is niet zijn bedoeling om de betrouwbaarheid en de autoriteit van de Schrift te ontkennen, maar wel om te onderzoeken hoe ver de binding aan de letterlijke tekst van de Bijbel gaat. Als je niet **direkt** uit de 'naeckte en bloote woorden' de betekenis begrijpt, dan moet je de context bij je uitleg betrekken. Want die maakt deel uit van de tekst, zo schrijft de arts. Als bijvoorbeeld in Psalm 104,21 jonge leeuwen voedsel van God begeren, begéren zij dan **echt**? Nee, want terwijl begeren misschien nog een innerlijke activiteit van **dieren** is, is bij dieren dat verlangen toch niet op God gericht. Dan zouden dieren een besef van God hebben. Dat is niet aannemelijk. Het gaat om de vraag wat de Heilige Geest in de tekst 'leert, dogmatiseert en affirmeert' (11). Vervolgens bespreekt Van Velthuysen een met betrekking tot het wereldbeeld cruciale tekst: Psalm 19,5b/6a¹⁰:

*Hij heeft deselve eene tent gestelt voor de son.
6 die is als een bruydegom, uytgaende uyt zijn slaepkamer*

Als je uit het laatste vers concludeert dat de zon 'uitgaat', daadwerkelijk beweegt, dan ligt het ook voor de hand te zeggen dat de zon slaapt in een tent, 's nacht inactief is en 's morgens ook nog trouwt. Dat nu lijkt niet de bedoeling. Het gaat ook in deze tekst om de vraag: is hier sprake van beeldspraak en zo ja, hoe ver strekt die dan? Het antwoord van Van Velthuysen is duidelijk: de profeet wil ons in deze tekst niets leren aangaande de loop van de zon. Hij wil ons

vertonen de heerlijcke vvercken Godts, en daer door Godts vvijsheyt en goetheyt over den mensch. [...] Wy seggen dat den Propheet soo van den loop der Sonne spreeckt, gelijk hy spreekt van haer tente, slaepkamer, ruste, nieuwe krachten.
(Van Velthuysen, 1655, 19)

Ook Mattheus 5,45, waar Jezus zegt dat God zijn zon laat opgaan over bozen en goeden, moet als een metafoor uitgelegd worden. De Heilige Geest wil in deze tekst leren en bevestigen dat God de bozen het genot van de verschijning van de zon niet onthoudt. Van Velthuysen probeert vervolgens een regel op te stellen voor eventueel komende disputen tussen theologen en

filosofen. Wie mag de Bijbel uitleggen?, hebben Schriftwoorden ook iets te zeggen voor natuurkundigen e.d.? En welke autoriteit hebben natuurkundigen bij het uitleggen van de Schrift als deze uitspraken doet die de natuurkunde aangaan? Zijn antwoorden én een pamflet van een fel tegenstander zullen in het volgende en laatste artikel aan de orde komen.

P. Bareman

⁵ Van Maerlant ging er b.v. van uit dat er aan de andere kant van de wereld een tegenwereld is, waar mensen leven met gezicht en handen die precies de andere kant op wijzen, de zgn. antipoden. **Jeruzalem** was de plaats waar Christus is gestorven. Dat ligt op onze 'bovenkant' van de wereld. Alleen voor deze kant, en niet voor de antipoden is het heil be-

gemd.
⁶ Uit: René Descartes, *Over de methode*. Vertaling en inleiding van Th. Verbeek. Boom/Meppel/Amsterdam, 1977. pag. 70.

⁷ Descartes komt hier toch niet helemaal uit getuige de vragen die hij later van de 24-jarige prinses Elisabeth van de Palts (1618-1680), de dochter van Frederik V, kreeg. Zijn antwoorden illustreren zijn verlegenheid over de vraag naar de verhouding van lichaam en ziel.

⁸ Reeds in zijn *Proeve vande cracht der godsalicheyt* had Voetius geschreven: Men **seght** dat twijfelen prijselijk is – wat is dit anders als een sceptische raescallen? Wie can een droppel vertroostinghe hier uyt persen?

⁹ Anoniem, *Bewys, dat het gevoelen van die genen die leeren der Sonne stilstandt, En der aertrycks beweging niet strydich is met Gods-woort*?, 1655, Knuttel no. 7712.

¹⁰ Geciteerd volgens pamflet van Van Velthuysen.

WOORD EN WERELD

Zojuist verschenen:

Over het GPV en het GSEV

door J. v.d. Jagt

Een bijdrage aan de discussie over het karakter van gereformeerde organisaties in een veranderende maatschappij.

Verkrijgbaar bij de boekhandelen bij Uitgeverij Woord en Wereld, Govert Flinckstraat 38, 3351 VH Papendrecht.

Telefoon 078-159733

Steun MERF - Cyprus

*voor evangelieverkondiging
in het Midden Oosten*

via **giro 315.60.94**

t.n.v. Comité Steun MERF - Cyprus
te Ermelo

VRAAGTEKENS BIJ TEKENVRAAG

In het Nederlands Dagblad stond een gesprek met Pieter van Kampen over de leiding van God. De geïnterviewde zag ruimte om in bepaalde omstandigheden van God een teken te vragen. Bevind je je in een erg lastig parket en zie je echt geen andere uitweg meer, dan is het z.i. mogelijk aan de Here een teken te vragen. Het is niet uitgesloten, dat God je dan hulp biedt bij het nemen van de moeilijke beslissing door het gevraagde teken te geven.

Het is een gedachte, die je in de Gereformeerde Kerken weinig aantreft, maar die je daarbuiten vaker ontmoet. Sommige gelovigen weten heel stellig te spreken over dingen die de Here hen heeft duidelijk gemaakt, door middel van een 'tekst' die ze kregen of omdat de Here daadwerkelijk ingegaan zou zijn op de vraag om een teken. Kregen Gods kinderen in bijbelse tijden soms ook niet aanwijzingen, die onmiskenbaar Gods wil duidelijk maakten?

De gedachte heeft iets aantrekkelijks. Wat is er nu mooier, dan te kunnen zeggen: ik weet voor honderd procent zeker dat ik goed zit, want God zelf heeft voor mij de knoop doorgehakt? Toch zijn er grote vraagtekens te plaatsen. En meer dan dat. Is de vraag om een teken wel een vraag? Iemand vertelde me eens dat hij, om duidelijkheid te krijgen in een bepaalde kwestie, twee mogelijkheden aan de Here had voorgehouden. Als een kennis op zijn vraag positief zou reageren, dan zou de tekenvrager dat interpreteren als een goddelijk 'ja'. Zou de man echter negatief antwoorden, dan was daarmee in andere richting het pleit beslecht. Door de Here!

Dat heeft, dunkt me, weinig te maken met het stellen van een vraag. Je dwingt de Here dat Hij zich hoe dan ook uitspreekt. Je bepaalt als mensje vooraf wat het teken is en hoe het uitgelegd moet worden en bindt vervolgens de Here aan je willekeur.

Niet altijd gaan tekenvragers zover. Maar ook in andere gevallen gaan zij er aan voorbij, dat in de bijbel tekens niet de functie hebben van probleemoplossers. Ze worden niet gegeven om in onduidelijke situaties een doorbraak te forceren. God gaf aan zwakke mensen tekens om de duidelijkheid, die Hij al gegeven had nog eens te bevestigen. Tekenen zijn geen knoop-doorhakkers maar Woord-versterkers. Toen Gideon 's nachts een vlies wol op de dorsvloer legde had de Here zijn wil bekend gemaakt en had Gideon al een leger op de been gebracht.

Het gevolg van de vraag om een goddelijke vingerwijzing is: de genomen beslissing kan niet fout zijn. Het menselijke, feilbare besluit wordt boven alle kritiek verheven, je maakt er iets onaanastbaar van. God heeft gesproken, nu moet ieder mens zwijgen. Waar mensen teksten en tekens krijgen lopen deemoed en hoogmoed in elkaar over.

Een mens kan in uiterst moeilijke beslissingssituaties terecht komen. Je kunt snakken naar meer duidelijkheid van de kant van de Here. De bijbelschrijver Jakobus heeft begrip voor iemand die in wijsheid tekort schiet. Jakobus schrijft hem voor God niets voor te schrijven. En geen andere wijsheid te zoeken dan in de weg van gelovig gebed om gezond verstand.

'En zij zal hem gegeven worden' (Jak. 1 : 5).

Bij die belofte valt een uitroep teken te plaatsen.

G. Gunnink

Secularisatie en het CDA

In dit jaar van verkiezingen schreef de heer J.L. Heldring een interessant en belangwekkend artikel in *NRC/Handelsblad*. We geven het in zijn geheel door.

Ruim een jaar geleden werden degenen die belangstelling hebben voor de sociaal-culturele **staalkaart** van Nederland, verrast door het bericht dat de rechtzinnig-protestantse omroep NCRV in Iedental voorbijgestreefd was door de nog rechtzinnigere (en eveneens protestantse) Evangelische Omroep (EO).

Ik schreef daar toen enkele beschouwingen over, waarvan de teeneur was dat dit een les moest zijn voor de spraakmakende gemeente (waarvan ik mijzelf niet wilde uitsluiten), die bewust of onbewust, min of meer uitgaat van het vooruitgangsgeloof en dus aanneemt dat het godsgeloof een, zo niet afgelopen, dan toch aflopende zaak is.

Moet ik mijn mening herzien, nu uit een rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau, *Secularisatie in Nederland 1966-1991*, blijkt dat het percentage buitenkerkelijkgegroeid is van 18,3 in 1960 tot 57 nu? Van de 31- tot 50-jarigen is het percentage 59, en van de 17- tot 30-jarigen zelfs 72. Na het einde van de geschiedenis, nu het einde van de godsdienst?

Niet helemaal. In de eerste plaats zijn kerk en godsdienst niet identiek. Bijna de helft van de bevolking blijkt nog te geloven in een hiernamaals. Daar zitten dus ook buitenkerkelijken onder, en inderdaad zegt 22 procent van hen te geloven in een leven na de dood, en tien procent zelfs in de hemel. God is dus nog niet dood.

Maar ook de kerk is dat niet. Weliswaar schrompelt zij steeds meer ineen, maar zelfs in 2020 zal, volgens het rapport van het SCP, nog een kwart van de bevolking kerkelijk zijn. Een onbelangrijk groepje? Ongeveer even groot als het aantal kiezers, dat volgens de peilingen, straks op de PvdA gaat stemmen, en kijk eens wat die partij voor aandacht in de publiciteit krijgt!

Dat kwart kerkelijken in 2020 zal, naar aangenomen wordt, vooral orthodox zijn, en dat klopt dus met de groei van de EO. Die is grotendeels ook te danken aan mensen die vinden dat de NCRV te veel concessies doet aan de 'geest van de eeuw'. Ja, misschien zijn er ook wel rooms-katholieken bij, die hetzelfde vinden van de KRO.

Kardinaal Simonis trekt dan ook uit de gegevens van het SCP, die aantonen dat vooral geliberaliseerde rooms-katholieken afhaken, de waarschijnlijk juiste conclusie dat vrijzinnigheid niet de oplossing is. Meer vrijzinnigheid zou inderdaad de overgebleven getrouwen afstoten en de geliberaliseerden niet teruglokken.

Het is dan ook zeer de vraag of de onderzoekers van het SCP die verantwoordelijk zijn voor het rapport, het bij het rechte eind hebben wanneer zij zeggen (volgens *Trouw* van 17 februari) dat de kerk van de toekomst wel degelijk nog een maatschappelijke betekenis kan hebben, daarbij verwijzend naar de jaren tachtig, toen de kerken een prominente rol speelden in de discussie over het vredesvraagstuk.

Maar heeft die prominente rol, die zeer eenzijdig was, vele leden van de kerk, die om *andere* redenen haar trouw waren, niet juist gehinderd? Dezen hebben weliswaar de kerk niet verlaten, maar het zou niet verbazend zijn als onder hen *wel* veel nieuwe EO-leden te vinden zouden zijn. En zeker is dat de geestdrift van de kerkleiding voor de activiteiten van het Interkerkelijk Vredesberaad (IKV) allerminst gedeeld werden door de meerderheid van de leden.

Meer maatschappelijk engagement lijkt dus evenmin als meer vrijzinnigheid de oplossing te zijn. Het is interessant te constateren dat ook de huidige voorzitter van de Hervormde Synode, ds. W. Beekman, blijkens een bericht in hetzelfde nummer van *Trouw*, die mening is toegedaan. Zelfs het milieu of het vluchtelingenvraagstuk heeft bij hem geen prioriteit.

De politieke redactie van *Trouw* is onmiddellijk gaan speculeren over de politieke betekenis van de trend die het SCP signaleert. Als nog maar twintig procent van de bevolking behoefte heeft aan confessionele politiek, dan is dat geen gunstig voorteken voor het CDA. Boven de beschouwing staat dan ook de kop: 'Ontkerkelijk kan D66 van pas komen' (hoewel deze stelling in het artikel zelf niet geadstrueerd wordt; waarom niet evengoed de VVD of de PvdA?).

Maar dat die trend op den duur politieke gevolgen zal hebben, is duidelijk. Als het CDA een soort humanistische grabbelton wordt, komen de buitenkerkelijken beter aan hun trekken bij duidelijk niet-confessionele partijen, terwijl voor de meer orthodoxen de kleine christelijke partijen aantrekkelijker worden. Er zou zich dan een soort EO-verschijnsel in de politiek gaan voordoen.

Wat dat betreft, was een incident dat zich op de manifestatie te Amersfoort waarmee het CDA zijn verkiezingscampagne donderdag opende, nogal kenmerkend. Iemand uit de zaal vroeg: 'Waarom staan een hindoe en een moslim hoger op de CDA-lijst dan een christen? Hoe kunnen twee mensen die geen christelijke godsdienst hebben, christelijke standpunten verwoorden? Dat is een ernstige aantasting van de C in het CDA. Een heleboel mensen zijn hierdoor in onzekerheid gebracht en overwegen nu te gaan stemmen op een kleine christelijke partij. Ik ben katholiek en ik ga op zo'n partij stemmen' (uit de *Haagsche Courant*, 18 februari).

Maar op lange termijn blijft de stelling geldig die ik een jaar of tien geleden hier eens poneerde; secularisatie betekent dat velen hun vertrouwde tehuizen kwijtraken en dus op drift raken. Die vertrouwde tehuizen zorgden er in de crisis van de jaren dertig voor dat de aantrekkingskracht van het fascisme in Nederland gering bleef. Naarmate hun greep op de bevolking afneemt – en dat doet hij – worden de kansen van politieke conjunctuurriders groter.

Wanneer liberalen en sociaal-democraten daarover klagen, dan verdienen zij het weerwoord: maar dat zijn de gevolgen van de secularisatie, en die secularisatie hebben jullie toch gewild?

P.S. In *Het Parool* van 19 februari zie ik boven een beschouwing over het rapport van het SCP de kop 'Vaarwel domineesland' staan. Erg voorbarig, want generaties lang zullen Nederlanders nog – al dan niet geseculariseerde – dominees blijven.

De rechtskracht van synodebesluiten

In *De Wekker* van 18 februari jl. schrijft prof. dr. W. van 't Spijker een behartenswaardig stukje over de rechtskracht van synodebesluiten. Het ligt geheel in de lijn van wat prof. Te Velde hierover onlangs in ons blad heeft geschreven. Het doet goed van christelijke gereformeerde zijde een soortgelijk standpunt te vernemen.

Staatscourant of kerkblad

Een publikatie in het Staatsblad betekent dat een door de overheid genomen besluit rechtsgeldigheid bezit. Men voorkomt dan een verwijt dat er geregeerd zou worden 'bij persbericht'. Het belang van die bepaling bleek onlangs. Het ministerie van sociale zaken verzekerde door publikatie in de *Staatscourant*, een besluit van geldigheid. Oud-minister Westerterp wilde een bekeuring omdat hij, alleen in de auto zittend, gebruik maakte van de carpoolstrook. Hij werd echter niet bekeurd, zo meldt de krant,

omdat het onderbord waarop de uitzondering is aangegeven, toen hij de wet uitprobeerde, nog niet in de *Staatscourant* was opgenomen en nog geen kracht van wet had. Een besluit geldt wanneer het door bevoegd gezag is afgekondigd. Bij besluiten van algemeen concilie geldt in zekere zin hetzelfde. Die besluiten moeten door de vaders van het concilie samen met de paus worden toegestemd, door de paus worden bevestigd en op diens gezag verkondigd (gepromulgeerd) worden. Dan hebben ze kracht van wet. De verkondiging van het besluit behoort dus bij de factoren die de wettigheid van een besluit scheppen. De paus kan zeggen: 'wij gebieden tot eer van God de verkondiging van wat door het concilie is besloten'. Het kerkblad van Rome heeft dan ook iets van een Staatsblad. Wanneer het besluit daarin is opgenomen heeft het kracht van wet.

Een paus hebben we niet

Wij missen een paus die een besluit kan promulgeren, zoals men het in deftige taal zegt. Maar we hebben een paus ook niet nodig, omdat een synodebesluit, wanneer het genomen is, voor vast en bondig wordt gehouden. Dat op een bepaalde tijd, ná het houden van de synode de Acta verschijnen, houdt niet in dat de besluiten van de synode eerst dán rechtskracht hebben. En dat van de belangrijkste besluiten binnen onze kerken in een klein 'Besluitenboekje' mededeling wordt gedaan, betekent niet dat eerst dán de genomen besluiten geldig zijn. De besluiten hebben rechtskracht zodra ze genomen zijn en men er redelijkerwijs kennis van heeft kunnen nemen. Wil een synode een bepaling maken omtrent het tijdstip waarop een besluit in werking treedt, dan zal zij daarvan in of bij het besluit zelf iets moeten zeggen. Een Staatsblad hebben de kerken niet. Een kerkblad is dan ook geen *Staatscourant*. En zelfs de verschijning van het *Besluitenboekje* valt niet samen met het wettig worden van een besluit. Vanzelf zal een kerkeraad zich verzekeren van de juiste tekst van een besluit, wanneer hij op korte termijn er mee aan het werk wil. Niets is redelijker dan dat. Maar de wettigheid van het besluit ligt in de overeenstemming met de Schrift, met de belijdenis en met de aangenomen orde, of zij ligt in het feit dat het besluit op een wettige wijze tot stand kwam. Dan weten we waaraan we ons te houden hebben.

W.G. de Vries

BOEK- EN KANTOORBOEKHANDEL
Nugteren

Singelpassage 11
9401 JB Assen
Tel. 05920-16190
b.g.g. en 's avonds: 10910.

Uw boekhandel
voor o.a.:
– catechisatie-uitgaven
– schetsenmateriaal
– (huwelijks)bijbels
– belijdenisgeschenken
– met getallenkortingen
– en gratis inlegvellen

Tailor John
Groothandel in confectie
Specialist in koorkleding (kostuums en smokingen vanaf f 298,-)
Vraag vrijblijvend een offerte aan **bij**:
TAILOR JOHN, Marsweg 35, 8013 PE Zwolle,
telefoonnr. 038-600825, fax 038-600599.

Beroepen te Loppersum i.c.m. Westeremden: P. Groen te Bruchterveld; te Zwartsluis: G. Timmermans, kandidaat te Kampen.

De gemeenten van Sliedrecht en Gorinchem gaan samen beroepen.

Beroepbaar gesteld na praeparatoirexamen door de classis Hoogeveen: E.C. **Ouwejan**, De Kroon 10, 7904 KD Hoogeveen, e (05280) 66374; door de classis Kampen: Ph. Troost, Esdoornhof 51, 8266 GC Kampen, a (05202) 24371.

Toegelaten tot de dienst des Woords door de classis Gouda-Leiden-Woerden na peremptoir examen: kandidaat C. Beiboer, beroepen predikant te Oegstgeest.

Bedankt voor Enkhuizen (met een gedeeltelijke evangelisatietaak): P.H. van der Laan te Eindhoven.

Preekconsent is verleend door de classis Amsterdam-Haarlem aan K.D. Smit te Badhoevedorp, p/a Van der Waalsstraat 14, 1171 AT Badhoevedorp, a (020) 6593594 (vooralsnog neemt hij alleen preekverzoeken in overweging uit de regio Amsterdam).

ADRESWIJZIGINGENED.

's-Hertogenbosch * **Emeritus-predikant**: S. Braaksma, De Vallei 20, 9405 KJ Assen (P. 11-149).

Leek * **Emeritus-predikant**: J.M. Goedhart, 't Swin 10, 9201 XZ Drachten, a (05120) 20607, (p. 45).

Ureterp * **Predikant**: S. Cnossen, Koekoeksrop 32, 9247 GE, a (05125) 3536, (p. 58).

Zwolle-Zuid * **Diensten**: (dubbele diensten) 8.45 en 10.45; 14.30 en 16.30 uur.

RECTIFICATIE

Handboek 1994 ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland

Assen-Zuid (p. 63).

Ds. H. van den Berg te Assen-Zuid heeft een beroep aangenomen naar Dalfsen. Huidige adres: Meidoornlaan 4, 9401 LV Assen, tel. (05920) 16810, post. 774064. Ds. Van den Berghs gegevens zijn abusievelijk onder Ommen (p. 81) geplaatst.

Delfzijl (p. 35)

Ds. A. Kruizinga, gepatrieerd predikant van Johannesburg (Zuid-Afrika), heeft het beroep aangenomen naar Delfzijl. Ds. Kruizinga's gegevens zijn abusievelijk onder Monster (p. 132) geplaatst.

Nú, deel II van Zending Dichterbij leverbaar!

dr. Chr. Fahner (red.)

Volken in beweging

- over heilsverwachting en messianisme bij de volken -

Wat wordt er in Afrika onder 'heil' verstaan en wat verwachten de volken daar eigenlijk. Wat betekent het voor een bevolking als zendingswerkers binnentreden? Zijn er gevolgen en welke? En hoe staat het met de verwachting van het Westen? Is er heilsverwachting?

In deze bundel, **deel 2 van Zending Dichterbij**, behandelen de auteurs verschillende facetten die gaan over heilsverwachting en bewegingen in de profetische en messiaanse stromingen.

De auteurs, die ook in de praktijk van hun werk daarmee kennismaakten, belichten deze zaken vanuit verschillende invalshoeken.

Medewerkers aan deze bundel zijn:

dr. Chr. **Fahner** (red.), drs. W. van Laar, ds. C. Snoei en dr. J.J. Visser.

88 pag., paperback, f 16,95

Ook **verkrijgbaar** bij de boekhandel

Oosterbaan & Le Cointre B.V.

postbus 25 - 4460 AA Goes - Telefoon 01100-15591

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

DE JAREN DERTIG

Eind 1993 en begin 1994 hield ik in het kader van de cursus 'Van Gisteren Naar Morgen' op een aantal plaatsen een lezing over de jaren dertig in de Gereformeerde kerken in Nederland. Ik deed dat vanuit mijn deskundigheid als gedragswetenschapper in tegenstelling tot andere medewerkers aan de cursus die de problematiek van de jaren voor de Tweede Wereldoorlog benaderden vanuit een theologische of historische gezichtshoek. In mijn lezing ging ik dan ook vooral in op menselijke aspecten van het gebeurde zonder daarbij uit het oog te verliezen dat het God is die de geschiedenis leidt en die ook mensen in de geschiedenis een plaats geeft en doet handelen.

Mijn lezing bouwde ik op aan de hand van een zevental stellingen. Deze stellingen hadden de toehoorders voor zich. De redactie van De Reformatie heeft mij gevraagd om mijn lezing in beknopte vorm voor publikatie beschikbaar te stellen. Ik heb aan dat verzoek graag willen voldoen en heb mij bij het opschrijven beperkt tot vijf van de stellingen.

Stelling 1

Wie wil leren van de geschiedenis dient tijd en omstandigheid in rekening te brengen.

Tijd: tussen twee wereldoorlogen.

Omstandigheden: crisisjaren, andere communicatiemiddelen, de kerk is een bolwerk, voorlichting via blad en boek belangrijk.

Om de jaren dertig te kunnen begrijpen, moet je als het ware kruipen in de huid van de mensen die toen leefden en je verplaatsen in de situatie waarin die mensen leefden. Dan zijn er een paar punten om bij stil te staan. De mensen leefden nog met de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog. Zeker zij die de Eerste Wereldoorlog hadden meegemaakt, waren aan het bekomen van de gevolgen ervan en realiseerden zich dat een dergelijk slagveld in Europa in de toekomst voorkomen diende te worden. In de jaren dertig zien we tegelijkertijd de opkomst van het fascisme en het nationaal socialisme, zodat we tijd kunnen typeren als een tijd tussen twee wereldoorlogen in. Het is ook de tijd van de crisisjaren waarin de werkloosheid hoog oploopt en veel mensen op zoek zijn naar een baan, terwijl ze onder kommervolle omstandigheden leven.

Het is de tijd waarin de kerk een bolwerk is in Nederland. En zeker de Gereformeerde kerk. Je vindt gereformeerden terug in tal van besturen, in de regering; de **minister-**

HOOFDARTIKEL

De jaren dertig

H.R. Schaafsma

UIT DE SCHRIFT

Maria – koningin of discipelin?

A.P. van Dijk

KERKELIJK LEVEN

Wegblijven van het Avondmaal

R. ter Beek

ONDERWIJS

De plaats van de seksuele opvoeding aan het jonge kind I

Jetze J.D. Baas

BOEKBESPREKING

Het evangelie als voorgeschiedenis

W.G. de Vries

PERSCHOUW

W.G. de Vries

UIT DE KERKEN